

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-87>
УДК 343.238

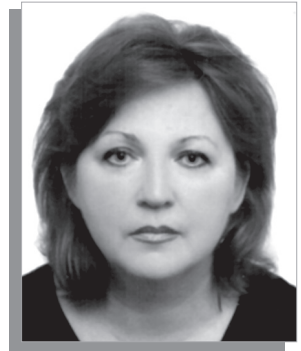
Є. В. ШЕВЧЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: krimlaw1@nulu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7072-8505>

І. О. ЗІНЧЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: criminallaw2v@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-4518>

ЗМІШАНА ВІНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЇЇ ВИДИ ТА ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ¹ (Частина перша)

Питання про значення вини у кримінальному праві давно вирішені законодавцем, сформульовані у доктрині і підтверджені практикою. Вина особи є обов'язковою ознакою як кримінального правопорушення, так і суб'єктивної сторони його складу. У свою чергу відсутність вини виключає суб'єктивну сторону складу кримінально-

¹ © Шевченко Є. В., Зінченко І. О., 2023. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

го правопорушення, а отже і підставу кримінальної відповідальності, зазначену в ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України.

Поняття вини визначає кримінальний закон у ст. 23 КК як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, виражене у формі умислу або необережності. Відповідні дефініції містяться у статтях 24, 25 КК.

Отже, із закону прямо випливає, що в кримінальному праві існують лише дві форми вини, які поділяються відповідно на прямий і непрямий умисел і на кримінально протиправну самовпевненість і кримінально протиправну недбалість.

Утім у деяких кримінальних правопорушеннях має місце специфічний суб'єктивний зміст, їх суб'єктивна сторона є ускладненою через те, що до окремих об'єктивних ознак складу таких діянь простежується психічне ставлення особи, що одночасно має ознаки різних форм вини. У цих випадках у теорії і на практиці говорять про наявність так званої змішаної вини.

Питання про змішану вину в кримінальному праві є доволі дискусійним, із суперечливими підходами до його вирішення. У цій статті авторами здійснено аналіз сучасних поглядів на змішану вину, її вплив на кваліфікацію вчиненого діяння, розглянуті різні види кримінальних правопорушень з ускладненою суб'єктивною стороною, запропоновані певні алгоритми для їх розмежування і правильної юридичної оцінки.

Завдяки проведеному дослідженню зроблено висновок, що в межах специфічної суб'єктивної сторони, притаманної деяким складам кримінальних правопорушень, мають місце як мінімум три види різного за своєю сутністю психічного ставлення особи до вчиненого діяння і його наслідків, які доцільно позначати такими термінами, як «подвійна», «складна» й «комбінована вина». При цьому їх не слід протиставляти одне одному, тому що вони віддзеркалюють особливості суб'єктивної сторони того чи іншого складу кримінального правопорушення і самі по собі є видами більш широкого поняття «змішана вина».

Таким чином, у статті пропонується розглядати змішану вину як родове поняття, яким позначається особливе, неоднорідне психічне ставлення особи до вчиненого діяння і його наслідків у межах суб'єктивної сторони одного й того самого складу кримінального правопорушення.

Ключові слова: суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, вина, змішана вина, подвійна вина, складна вина, комбінована вина.

Постановка проблеми. Правильне встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема її обов'язкової ознаки – вини, має найважливіше значення для кримінального права. Передусім тому, що це є втілення конституційного принципу, закріпленого в ст. 62 Основного Закону України, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли було доведено вину особи у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому, згідно з ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України, особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, вина – це не тільки обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а й передумова кримінальної відповідальності і покарання.

Сказане означає, що кримінальне право України побудовано на принципі суб'єктивного ставлення у вину, тобто відповідальності особи за вчинене суспільно небезпечне діяння і його наслідки винятково за наявності вини у формі умислу або необережності. У статтях 24 та 25 КК передбаченої законодавчі визначення указаних форм вини, які мають загальне значення і зміст яких конкретизується в нормах Особливої частини КК.

Зазвичай при встановленні форми вини в конкретному кримінальному правопорушенні достатньо ретельно проаналізувати ознаки інтелектуального та вольового моменту умислу чи необережності.

Проте деякі кримінальні правопорушення мають специфічну законодавчу конструкцію і ускладнену суб'єктивну сторону через те, що до окремих об'єктивних ознак складу таких діянь встановлюється різне психічне ставлення особи, яка не підпадає повною мірою під жоден з видів умислу або необережності.

Для таких випадків теорія кримінального права і практика винайшли поняття «змішана вина», яка, через відсутність відповідної законодавчої дефініції, наразі не має одностайного розуміння і тлумачення ні в судовій практиці, ні серед науковців, що врешті-решт негативно відображається на правозастосовній діяльності.

Таким чином, вважаємо, що сучасні тенденції розвитку вітчизняного кримінального права вимагають поглиблення усталених уявлень про сутність такого кримінально правового явища, як змішана вина, нових підходів до аналізу суб'єктивної сторони ускладнених кримінальних правопорушень зі змішаною виною та правил їх кваліфікації.

У цій статті автори не претендують на вичерпне вирішення поставлених питань, але вважають її вихідним матеріалом для подальшого, більш глибокого з'ясування феномену змішаної вини у кримінальному праві з урахуванням сучасних поглядів на праворозуміння [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням особливостей суб'єктивної сторони ускладнених одиничних кримінальних правопорушень у науці кримінального права займалися такі науковці, як: М. І. Бажанов (M. I. Bazhanov) [2; 3], В. І. Борисов (V. I. Borysov) [4], Ф. Г. Бурчак (F. G. Burchak) [5], Р. В. Вереша (R. V. Veresha) [6], М. Й. Коржанський

(М. У. Korzhanskyi) [7], П. С. Матишевський (P. S. Matyshevskyi) [8], В. О. Навроцький (V. O. Navrotskyi) [9], А. О. Пінаєв (A. O. Pinaev) [10], О. Я. Светлов (O. Ya. Svetlov) [11], В. Б. Харченко (V. B. Kharchenko) [12] тощо. Утім здебільшого в їхніх наукових працях комплексного дослідження суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень зі змішаною виною не здійснювалось, не аналізувалось різне психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння (дії та бездіяльності) та його наслідків, не розглядалися можливі варіативні поєднання в межах одного складу кримінального правопорушення інтелектуальних і вольових моментів, характерних що для умисної, що для необережної форм вини.

Так само окремо не вивчалися законодавчі тенденції як вітчизняного, так і закордонного кримінального законодавства щодо можливостей закріплення в законі поняття «змішана вина».

Мета й завдання публікації. У зв'язку із зазначеним завданням цієї публікації полягає в тому, щоб на ґрунтовній теоретичній основі запропонувати цілісний підхід до з'ясування сутності таких понять як «змішана вина», «подвійна вина», «складна вина», «комбінована вина». На думку авторів, кожне з цих понять має право на існування. Їх не слід протиставляти одне одному, тому що вони мають однакову юридичну природу і віддзеркалюють особливості ускладненої суб'єктивної сторони деяких кримінальних правопорушень.

Також завдяки використанню інтеграційного методу дослідження, аналізу змісту відповідних понять автори прагнуть довести, що «подвійна», «складна» і «комбінована вина» є видами більш широкого, так би мовити, родового поняття «змішана вина», а також показати особливості цих кримінально-правових явищ та їх вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) у статтях 23, 24 і 25 закріплює наявність лише двох форм вини – умислу й необережності. Проте, виходячи з особливостей законодавчих конструкцій окремих складів кримінальних правопорушень, у теорії кримінального права виділяють особливе психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків, яке отримало назву – «змішана» [3, с. 57], «подвійна» [10, с. 11], «складна» [13, с. 150] або «комбінована» [14, с. 42] форма вини. У науковій літературі можна зустріти і зовсім екзотичний термін для позначення відповідного юридичного явища – «роздвоєна» [12, с. 150–154] форма вини. Визнає наявність специфічного суб'єктивного змісту, притаманного низці складів кримінальних правопорушень, і судова практика [15, абз. 13, 14]. Це, як правило, випадки, коли в межах одного делікту мають місце ознаки умислу (прямого чи непрямого) і необережності (кримінально протиправ-

ної самовпевненості чи кримінально протиправної недбалості). Деякі правознавці також вважають, що змішана (подвійна, складна, комбінована) форма вини можуть спостерігатися і при сполученні прямого умислу з непрямим, а також кримінально протиправної самовпевненості з кримінально протиправною недбалістю.

Порушена в даній публікації проблема не є новелою для кримінального права.

Зокрема, М. І. Бажанов указував, що ще на початку XIX ст. відомий німецький криміналіст А. Фейєрбах (A. Feuerbach) звертав увагу на здатність злочинної поведінки людини викликати крім бажаних також супутні наслідки, психічне ставлення винної особи до яких містить ознаки необережної вини. Науковець зазначав, що існують випадки, коли злий намір і необачність стикаються разом: коли саме кримінальний правопорушник ставить собі за мету певний протиправний наслідок, який він як можливу подію чи наслідок свого діяння або передбачав, або міг передбачити. Тут має місце злий намір (*dolus*) щодо мети, якої винний дійсно бажав досягти, і необачність (*culpa*) щодо наслідку, який впливав без його наміру з діяння, спрямованого на іншу мету. Отже, і спонукання волі, що було підставою такого порушення, писав вчений, «можна назвати необачністю, викликаною злим наміром (*culpa dolo determinata*)» [3, с. 57].

Саме такі випадки сполучення психічного ставлення винного до бажаної і додаткової шкоди об'єктам кримінально-правової охорони дозволили науковцеві запропонувати виділення третьої самостійної форми вини, яку він назвав «змішана вина».

Явище «змішаної винності» було відоме й вітчизняній теорії кримінального права кінця XIX – початку XX ст.

Її наявність пов'язувалася з тим, що законодавець у ті часи при конструюванні складів кримінальних правопорушень почав ураховувати здатність кримінально протиправних діянь певного виду викликати поряд з основною ще й додаткову шкоду суспільним відносинам, яка не передбачалася винним. Зокрема, щодо таких випадків у літературі зазначалось, що іноді в одному й тому самому діянні поєднуються умисел і необережність. Це відбувається, коли винний вчиняє умисне кримінальне правопорушення, з якого впливає інше протиправне діяння – необережне, яке він повинен був передбачити, якщо діяв би обачніше.

У радянську добу досліджуване нами питання не втратило своєї актуальності. Зокрема, В. Б. Харченко підкреслює, що у підручнику з кримінального права, який було видано ще в 1925 р., вказувалося, що підвищення покарання

за наслідок вчиненого діяння може мати місце за умови констатування психічного ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до кваліфікуючого це діяння об'єктивного наслідку у формі необережності [12, с. 149]. При цьому окремо зазначалося, що психічне ставлення особи до дії в подібних випадках може виступати тільки у формі умислу, а до наслідків – у формі необережності або непрямого умислу [16, с. 105].

Із середини 60-х років ХХ ст. дискусія щодо існування особливої форми вини набула подальшого розвитку. Наприклад, цьому питанню приділяли увагу такі вчені, як: М. І. Бажанов [2], В. І. Борисов [4], Ф. Г. Бурчак [5], М. Й. Коржанський [7], Матишевський П. С. [8], Пінаєв А. О. [10], Светлов О. Я. [11] та ін.

У цей період вітчизняні фахівці з теорії кримінального права, крім поняття «змішана вина», запропонували нові дефініції вказаного кримінально-правового явища – «подвійна» і «складна» форма вини. Зазначимо, що більшість науковців погоджувалася з виділенням змішаної вини як окремої (особливої) форми психічного ставлення до вчиненого діяння в тих випадках, коли в межах одного складу кримінального правопорушення одночасно збігалися ознаки як умислу (прямого чи непрямого), так і необережності (самовпевненості чи недбалості). Утім за вирішення питання щодо встановлення переліку зазначених деліктів не взявся ніхто. Найчастіше специфічну суб'єктивну сторону кримінальних правопорушення стали пов'язувати з такими складами, як: «умисне тяжке тілесне ушкодження ..., що спричинило смерть потерпілого» (ч. 2 ст. 121 КК), «згвалтування..., що спричинило тяжкі наслідки ...» (ч. 5 ст. 152 КК), «умисне знищення або пошкодження чужого майна..., що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки» (ч. 2 ст. 194 КК) та ін.

У літературі щодо таких діянь можна зустріти різну термінологію, наприклад, «кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками», «кримінальні правопорушення, що характеризуються наявністю додаткових тяжких наслідків» тощо. Один з авторів цієї статті щодо визначення таких діянь свого часу ввів у кримінальне право новий термін: «кримінальні правопорушення з похідними наслідками», який був підтриманий вітчизняними науковцями і наразі широко використовується в сучасній літературі [17, с. 283; 18, с. 173; 19, с. 119 тощо]. Особливістю цих кримінальних правопорушень є те, що в них мають місце два (або більше) наслідки, які настають послідовно (хронологічно), один за одним, як результат вчиненого винною особою суспільно небезпечного діяння. Наявність похідного наслідку в цих правопорушеннях є їх головною (визначальною) ознакою, що відокремлює їх від інших передбачених у КК одиничних ускладнених кримінальних правопорушень (наприклад, від складених деліктів) [16, с. 109].

Заради справедливості зауважимо, що серед теоретиків кримінального права були прихильники як концепції змішаної форми вини, так і її помилковості. Так, деякі науковці писали, що дроблення поняття «вина» у складі одиничного кримінального правопорушення теоретично є неспроможним та плутаним, а О. Я. Светлов навіть стверджував, що концепція змішаної форми вини не дає можливості встановити критерій, який дозволяє відмежувати відповідні кримінальні правопорушення від інших, подібних до них. На його думку, дуже важко відрізнити умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, від необережного вбивства [11, с. 138].

У той же час переконливих аргументів проти наявності змішаної форми вини названі вчені не наводили.

Визнавши наявність специфічного суб'єктивного змісту, що притаманний деяким зі складів кримінальних правопорушень, правознавці зіштовхнулися ще й з іншою проблемою – їх переліком і різновидами. За відсутності єдиного розуміння цього кримінально-правового явища при його тлумаченні виділилося декілька напрямів.

Сутність першого полягає в поширенні концепції змішаної форми вини не тільки на кваліфіковані, а й на прості склади кримінальних правопорушень, основний склад яких сконструйовано як формальний, а кваліфікуючою ознакою є вказівка на конкретні наслідки за умови необережного до них ставлення (наприклад, у ч. 2 ст. 151 КК йдеться про незаконне поміщення в психіатричний заклад ... основний склад кримінального правопорушення з формальною об'єктною стороною, що спричинило тяжкі наслідки – кваліфікований склад з матеріальною об'єктною стороною). До речі, відповідний підхід висвітлюється і в останньому підручнику з кримінального права України, Загальної частини за редакцією В. Я. Тація (V. Ya. Tatsii), В. І. Борисова, В. П. Пшонки (V. P. Pshonka), В. І. Тютюгіна (V. I. Tiutiuhin) [17, с. 197–200]. Схожим чином відповідне юридичне явище тлумачиться і в навчальному посібнику «Основи кваліфікації злочинів» [18].

Прихильники другого напрямку пропонували визначення вини не тільки через психічне ставлення до діяння та його наслідків, а й до інших ознак, які наслідками кримінальних правопорушень не є (наприклад, ставлення винного до віку потерпілого, як приклад, при згвалтуванні – ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК).

Представники третього напрямку стверджували, що змішана форма вини має місце також у складах вбивства й тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони.

Нарешті, деякі правники до цих кримінальних правопорушень відносили поєднання в межах одного складу кримінального правопорушення адміні-

стративного й кримінально-правового деліктів (наприклад, «порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом», що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, смерть чи заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або призвело до загибелі кількох осіб, – ст. 286 КК).

Доречно зазначити, що специфічний суб'єктивний зміст також притаманний і іншим ускладненим одиничним деліктам. Наприклад, це стосується так званих складених кримінальних правопорушень.

Нагадаємо, що складене кримінальне правопорушення – це такий вид одиничного кримінального правопорушення, який утворюється із двох або більше кримінально протиправних діянь, кожне з яких передбачено в КК як окремий самостійний склад кримінального проступку або злочину (наприклад, умисне вбивство, поєднане із згвалтуванням (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК); розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК); хуліганство, пов'язане з опором представникові влади (ч. 3 ст. 296 КК) тощо. Об'єктивні ознаки складеного кримінального правопорушення такі: а) воно є багатооб'єктним, тобто одночасно заподіює шкоду декільком охоронюваним законом суспільним відносинам; б) об'єднує у своєму складі два чи більше суспільно небезпечних діянь, кожне з яких саме по собі є окремим одиничним кримінальним правопорушенням; в) між цими діяннями наявний тісний внутрішній зв'язок і взаємодія, бо одне із цих діянь завжди виступає як спосіб або як умова вчинення іншого. Суб'єктивною ознакою є умисна форма вини як до кожного окремого діяння в його складі, так і щодо складеного кримінального правопорушення у цілому.

Складені кримінальні правопорушення – це спеціальні випадки врахованої законодавцем реальної чи ідеальної сукупності кримінальних правопорушень. З огляду на органічне поєднання між собою суспільно небезпечних діянь закон установлює відповідальність за їх сумісне (спільне) вчинення як за самостійне одиничне кримінальне правопорушення, що кваліфікується за однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК [20, с. 46].

Отже, віднесення діяння до одиничного складеного кримінального правопорушення або, навпаки, до їх сукупності залежить від конструкції відповідних складів кримінальних правопорушень у КК. Утім складене кримінальне правопорушення саме по собі може утворювати сукупність і з іншими видами одиничних кримінальних правопорушень, і тоді кваліфікація таких діянь також буде здійснюватися за декількома статтями КК (наприклад, особа спочатку вчинила розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК), а потім умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК).

Нагадаємо, що складене кримінальне правопорушення в цілому, а також і всі діяння, з яких воно утворене, характеризуються лише умисною формою вини. Цей висновок впливає з особливостей співвідношення діянь у складеному кримінальному правопорушенні, яке свідчить, що всередині нього не може бути різного психічного ставлення суб'єкта до основного й додаткового (додаткових) діянь та їх об'єктів.

Інтелектуальна ознака умислу полягає в усвідомленні винним того, що своїм посяганням він завдає шкоду декільком об'єктам кримінально-правової охорони; що у вчиненому ним діянні містяться ознаки декількох взаємопов'язаних одне з одним діянь, з яких одне (додаткове) є або способом, або кваліфікуючою ознакою іншого основного діяння, через що вчинюване кримінальне правопорушення має підвищену суспільну небезпечність.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків як наступна ознака інтелектуального моменту умислу у складеному кримінальному правопорушенні полягає в розумінні суб'єктом того, що наслідки настануть саме від вчинених разом декількох діянь і що ці діяння та їх наслідки пов'язані між собою необхідним причинним зв'язком [13, с. 133].

Зміст вольового моменту умислу в складених кримінальних правопорушеннях залежить від співвідношення, у якому перебувають основне й додаткове діяння.

Так, у тих кримінальних правопорушеннях, де спосіб виступає як окреме діяння, суб'єкт, вчиняючи це діяння допоміжного характеру (застосовуючи цей спосіб), переслідує мету вчинити таким шляхом інше, основне діяння. Він завжди діє цілеспрямовано, усвідомлює спосіб вчинення основного діяння, передбачає, що саме цей спосіб забезпечить настання наслідку і бажає цього наслідку. Наприклад, вчиняючи насильницький грабіж, винний усвідомлює, що саме шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я, він заволодіє чужим майном, передбачає, що таке насильство сприятиме заволодінню майном і бажає заволодіти цим майном саме таким шляхом.

У складених кримінальних правопорушеннях другого виду, де основне діяння кваліфіковане додатковим кримінальним правопорушенням, зміст вольового моменту умислу дещо інший. Кваліфікуюче кримінальне правопорушення завжди підвищує суспільну небезпеку діяння в цілому, отже його фактичні ознаки також мають усвідомлюватися суб'єктом. Наслідки додаткового кваліфікуючого кримінального правопорушення можуть і не бути бажаними для винного, а виступати побічним результатом основної діяльності.

Скажімо, при вбивстві, поєднаному із згвалтуванням, може мати місце непрямий умисел щодо смерті потерпілої особи, якщо, застосовуючи насиль-

ство і бажаючи подолати її опір, винний свідомо припускає, що може таким чином позбавити потерпілу життя.

Вивчення суб'єктивної сторони складених кримінальних правопорушень дає підстави вважати непереконливими точки зору деяких авторів щодо можливості вчинення суб'єктом необережного додаткового діяння в межах складеного кримінального правопорушення.

Зокрема, В. В. Устименко (V. V. Ustyumenko) вважав, що таким складеним кримінальним правопорушенням, як перевищення влади або службових повноважень представником правоохоронного органу, яке супроводжувалось насильством (ч. 2 ст. 365 КК), охоплюється спричинення необережного тяжкого і середньої тяжкості тілесного ушкодження [21, с. 79]. Таке твердження не є обґрунтованим, бо в цьому випадку (як і в інших подібних) насильство виступає способом вчинення основного діяння, вказує на його цілеспрямованість, що свідчить лише про умисну вину. Спосіб вчинення кримінального правопорушення є об'єктивною ознакою, він обов'язково повинен усвідомлюватися особою.

У разі вчинення умисного кримінального правопорушення особа може діяти необережно лише щодо однієї кваліфікуючої ознаки – суспільно небезпечного наслідку, а «інші кваліфікуючі обставини умисного кримінального правопорушення можуть ставитися у вину лише тоді, коли винний завідомо знав про наявність таких обставин», – справедливо зазначав для цих випадків М. Г. Угрехелідзе (M. G. Ugrekheldze) [22, с. 94].

До речі, судова практика однозначно виключає можливість поглинання необережної шкоди ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК. У пункті 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» роз'яснено, що необережне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження охоплюється ч. 3 ст. 365 КК, тобто, на думку Пленуму, є не складеним кримінальним правопорушенням, а іншим видом одиничного делікту – таким, що кваліфікується за наслідками (з похідними наслідками). За ч. 2 ст. 365 КК кваліфікується лише умисне спричинення шкоди здоров'ю, що виразилося в завданні побоїв або ударів, умисних легких або середньої тяжкості тілесних ушкодженнях, мордуванні тощо [23].

Таким чином, застосування насильства, а отже і спричинення шкоди потерпілому, не може не охоплюватися умислом винного в тих складених кримінальних правопорушеннях, де насильство виступає способом їх вчинення. Звідси випливає, що в тих випадках, де основне діяння поєднане (супроводжується, пов'язане) з додатковим діянням, суб'єкт завжди усвідомлює, що вчиняє діяння, яке посягає на декілька об'єктів кримінально-правової

охорони, передбачає, що внаслідок цього настануть суспільно небезпечні наслідки, і бажає чи свідомо припускає їх настання. Таким чином, складене кримінальне правопорушення має не лише чіткі об'єктивні ознаки, а й із суб'єктивної сторони характеризується тільки умисною формою вини. Усі випадки необережного спричинення шкоди знаходяться поза межами його складу.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що цей вид одиничних ускладнених багатооб'єктних (поліоб'єктних) кримінальних правопорушень, який об'єднує декілька внутрішньо пов'язаних між собою, супідрядних умисних діянь, не відноситься до кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини.

Дискусія щодо існування і змісту змішаної винності зумовила й термінологічні розбіжності в її визначенні.

Так, окремі науковці у зв'язку з тим, що в цьому явищі мають місце дві форми вини досить часто з усіма (як на прикладі з ч. 2 ст. 121 КК) властивими їм ознаками, вважають, що логічніше вести мову саме про «подвійну форму вини», ніж застосовувати термін «змішана» (чи будь-який інший), оскільки ніякого змішування (сполучення всередині одного складу кримінального правопорушення окремих ознак різних форм вини) у цих випадках немає [12, с. 153–154].

А. О. Пінаєв, погоджуючись, у принципі, із зазначеною аргументацією, у своїх міркуваннях пішов значно далі й запропонував диференціювати різні випадки ускладненої вини [10, с. 32]. Поряд із категорією «подвійна вина» він рекомендував використовувати поняття «змішана форма вини», розрізняючи їх між собою. Останнє, на його погляд, придатне для визначення суб'єктивної сторони тих кримінальних правопорушень, діяння в яких полягає в порушенні спеціальних правил, що зумовлює настання кримінально протиправних наслідків. Це, наприклад, може бути кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», у складі якого дійсно може мати місце змішування ознак умислу (відповідно до порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту) і необережності (щодо різних видів наслідків, зазначених законодавцем у відповідних частинах цієї статті). Отже, як вважав учений, категорія «змішана форма вини» є більш придатною для випадків поєднання в межах одного складу кримінального правопорушення адміністративного і кримінально караного діянь із різним психічним ставленням винної особи до їх вчинення [10, с. 33].

Іноді для характеристики зазначених явищ пропонувалася категорія «складна форма вини», тому що поняття «подвійна вина», з точки зору деяких науковців, є неточним і створює враження, начебто в цих випадках існує подвійна відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення щодо діяння та його наслідку. Але ж в одному кримінальному правопорушенні вина може бути тільки одна. Як підкреслювали ці вчені, можна ставити в вину ті чи інші обставини, але не можна говорити про вину (а тим більше різну) щодо цих обставин. Спірною, на їхню думку, видається і поняття «змішана вина», з приводу чого науковці вказували, що у випадках, які йменуються як «змішана вина», у дійсності ніякого змішування немає. І хоча інститут із цієї ж назвою існує у праві цивільному, він там має зовсім інший зміст: у спричиненій шкоді визнаються винними обидві сторони відповідних правовідносин [12, с. 153–154].

Отже, ці правники вважали, що категорія «складна форма вини» є найбільш вдалою саме тому, що її зміст підкреслює саме складнощі встановлення психічного ставлення винного до кримінального правопорушення в цілому.

Як вбачається, вирішення питання щодо визначення змісту понять для позначення специфічної суб'єктивної сторони окремих складів кримінальних правопорушень потребує інших підходів і не може будуватися тільки на семантичному тлумаченні того чи іншого терміна. Проблема є складнішою, ніж можна побачити на перший погляд.

Висновки. Узагальнюючи зміст вищезазначеного, можна попередньо зробити такі висновки:

перший: проблема «змішаної вини» в теорії кримінального права, а також у практиці його застосування не є новою для відповідної галузі. Однак дискусійність і суперечливість щодо визначення, переліку складів кримінальних правопорушень, яким, до речі, притаманна «змішана вина», і термінологічні розбіжності при її позначенні зумовлюють актуальність подальшого дослідження цього юридичного явища;

другий: усі делікти, у яких спостерігається «змішана вина», характеризуються таким психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, за якого в межах одного й того ж складу кримінального правопорушення одночасно спостерігаються як ознаки умислу, так і ознаки необережності.

Детальний аналіз поняття змішаної вини, її видів і особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, у яких вона має місце, буде продовжено авторами в наступній (другій частині) статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Сучасні погляди на праворозуміння в контексті апрейду кримінального законодавства України. *Економічна теорія та право*. 2022. № 1 (48). С. 81–103. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-48-1-81>.
2. Бажанов М. І. Вибрані праці / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Право, 2012. 1244 с.
3. Бажанов М. І. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 166 с.
4. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін. ; від. за вип. М. В. Шепітько. Харків : Право, 2018. 784 с.
5. Бурчак Ф. Г. Квалификация преступлений. Киев : Политиздат Украины, 1985. 120 с.
6. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ : Алерта, 2023. 576 с.
7. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія. Київ : Атіка, 2004. 216 с.
8. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : А. С. К., 2001. 352 с.
9. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
10. Пинаев А. А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1984. 51 с.
11. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. Киев : Наукова думка, 1978. 303 с.
12. Харченко В. Б. Проблема змішаної (складної) форми вини у злочинах, при вчиненні яких порушуються права на об'єкти інтелектуальної власності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 146–158.
13. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія. Харків : ФІНН, 2010. 256 с.
14. Касынюк В. И. Уголовная ответственность за повреждение путей сообщения и транспортных средств : текст лекций. Харьков : Юрид. ин-т, 1979. 58 с.
15. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень та їх правові наслідки : постановою Пленуму Верхов. Суду України від 04.06.2010 № 7. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 7 (119).
16. Шевченко Є. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна» і «складна форма вини» в кримінальному праві. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 104–113.
17. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
18. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.
19. Ус О. В. Теоретичні та прикладні проблеми кваліфікації в кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2020. 704 с.
20. Зінченко І. О. Складені злочини : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 176 с.

21. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт злочину. Харків : Вища шк., 1989. 104 с.
22. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. Тбилиси : Мецниереба, 1976. 132 с.
23. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> (дата звернення: 14.02.2023).

REFERENCES

1. Zinchenko, I. O., & Shevchenko, Ye. V. (2022). Suchasni pohliady na pravorozuminnia v konteksti apha Reidu kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [Contemporary views on the legal consciousness in the context of upgrading the criminal legislation of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1(48), 81–103. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-48-1-81> [in Ukrainian].
2. Bazhanov, M. I. (2012). *Vybrani pratsi* [Selected works]. V. Ya. Tatsii (Ed.). Pravo. [in Ukrainian].
3. Bazhanov, M. I. (1992). *Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshchaya chast'* [Criminal law of Ukraine. General part]. Porohy [in Russian].
4. Borysov, V. I. (2018). *Vybrani tvory* [Selected works]. Pravo [in Ukrainian].
5. Burchak, F. G. (1985). *Kvalifikatsiya prestuplenii* [Qualification of crimes]. Politizdat Ukrainy [in Russian].
6. Veresha, R. V. (2023). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine. General part]. Alerta [in Ukrainian].
7. Korzhanskyi, M. Y. (2004). *Prezumptsiia nevinovatosti i prezumptsiia vyny* [The presumption of innocence and presumption of guilt]. Atika [in Ukrainian].
8. Matyshevskiy, P. S. (2001). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna*: [Criminal law of Ukraine. General part]. A. S. K. [in Ukrainian].
9. Navrotskyi, V. O. (2009). *Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii* [Fundamentals of criminal law qualification]. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Pinaev, A. A. (1984). *Osobennosti sostavov prestuplenii s dvoynoi I smeshannoi formami viny* [Features of crimes with double and mixed forms of guilt]. Yurydicheskii institut [in Russian].
11. Svetlov, A. Ya. (1978). *Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestupleniya* [Responsibility for official crimes]. Naukova dumka [in Russian].
12. Kharchenko, V. B. (2017). Problema zmishanoi (skladnoi) formy vyny u zlochynakh, pry vchynenni yakykh porushuutsia prava na obiekty intelektualnoi vlasnosti [Problem of mixed (complex) form of guilt in crimes violating the rights on intellectual property objects]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 1(15), 146–158 [in Ukrainian].
13. Zinchenko, I. O., & Tiutiuhin, V. I. (2010). *Odynychni zlochyni: poniattia, vydy, kvalifikatsiia* [Single crimes: Concepts, types, qualification]. FINN [in Ukrainian].
14. Kasynyuk, V. I. (1979). *Ugolovnaya otvetstvennost' za povrezhdenie putei soobshcheniya transportnykh sredstv* [Criminal responsibility for damage to connections and vehicles]. Yuridicheskii institut [in Russian].
15. Pro praktyku zastosuvannia sudamy kryminalnoho zakonodavstva pro povtornist, sukupnist i retsydyv kryminalnykh pravoporushen ta yikh pravovi naslidky: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 04.06.2010 No. 7 [On the practice of applying criminal legislation on repetition, totality and recurrence of criminal offenses and their

- legal consequences: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated June 4, 2010]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 7(119) [in Ukrainian].
16. Shevchenko, Ye. V. (2011). Do pytannia zmistu i spivvidnoshennia poniat “zmishana”, “podviina” i “skladna forma vyny” v kryminalnomu pravi [To the question of content and the relation of the concepts of “mixed”, “double” and “complex form of guilt” in criminal law]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, 115, 104–113 [in Ukrainian].
 17. Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I., & Tiutiuhin, V. I. (Eds.). (2020). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine. General part] (6th ed.). Pravo [in Ukrainian].
 18. Panov, M. I. (Ed.). (2019). *Osnovy kvalifikatsii zlochyniv* [Fundamentals of qualification of crimes]. Pravo [in Ukrainian].
 19. Us, O. V. (2020). *Teoretychni ta prykladni problemy kvalifikatsii v kryminalnomu pravi Ukrainy* [Theoretical and applied problems of qualification in criminal law of Ukraine]. Pravo [in Ukrainian].
 20. Zinchenko, I. O. (2005). *Skladeni zlochyny* [Folded crimes]. Vydavets SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].
 21. Ustymenko, V. V. (1989). *Spetsialnyi subiekt zlochynu* [Special subject of crime]. Vyshcha shkola [in Ukrainian].
 22. Ugrekhelidze, M. G. (1976). *Problema neostorozhnoy viny v ugolovnom prave* [The problem of careless guilt in criminal law]. Metsniereba [in Russian].
 23. *Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyshchennia vlyady abo sluzhbovykh povnovazhen: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.12.2003 No. 15* [On judicial practice in cases of excess of power or official authority: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated December 26, 2003]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.02.2023

Стаття пройшла рецензування 10.03.2023

Стаття рекомендована до опублікування 24.03.2023

Ye. V. SHEVCHENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Criminal Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

I. O. ZINCHENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Criminal Law Policy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

MIXED GUILT IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE: ITS TYPES AND IMPACT ON THE QUALIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES

Problem setting. The correct establishment of the subjective side of a criminal offense, in particular, its mandatory feature – guilt, is of the utmost importance for criminal law.

First of all, because this is the embodiment of the constitutional principle enshrined in Article 62 of the Basic Law of Ukraine, according to which criminal liability arises only when a person's guilt in committing a criminal offense has been proven.

At the same time, according to part 2 of article 2 of the Criminal Code of Ukraine, a person is considered innocent of committing a criminal offense and cannot be subject to criminal punishment until his guilt is proven in a legal manner and established by a court verdict. Thus, guilt is not only a mandatory feature of the subjective side of the composition of a criminal offense, but also a prerequisite for criminal responsibility and punishment.

What has been said means that the criminal law of Ukraine is built on the principle of subjective culpability, that is, the responsibility of a person for a socially dangerous act and its consequences only in the presence of guilt in the form of intent or carelessness. Articles 24 and 25 of the Criminal Code provide for legislative definitions of the specified forms of guilt, which are of general importance, and the content of which is specified in the provisions of the Special Part of the Criminal Code.

Usually, when establishing the form of guilt in a specific criminal offense, it is sufficient to carefully analyze the signs of the intellectual and volitional moment of intent or carelessness. However, some criminal offenses have a specific legislative construction and a complicated subjective side due to the fact that a different mental attitude of a person who does not fully fall under any of the types of intent or carelessness is established to certain objective signs of the composition of such acts.

For such cases, the theory of criminal law and practice invented the concept of "mixed" guilt, which, due to the lack of an appropriate legal definition, currently does not have a unanimous understanding and interpretation either in judicial practice or among scientists, which ultimately has a negative impact on law enforcement activities. Thus, we believe that the current trends in the development of domestic criminal law require the deepening of established ideas about the essence of such a criminal legal phenomenon as "mixed" guilt, new approaches to the analysis of the subjective side of complicated criminal offenses with "mixed" guilt and the rules of their qualification.

In this article, the authors do not pretend to provide an exhaustive solution to the issues raised, but consider it a source material for further, more in-depth clarification of the phenomenon of "mixed" guilt in criminal law, taking into account modern views on the understanding of law.

Recent research and publication analysis. Clarifying the peculiarities of the subjective side of complex single criminal offenses in the science of criminal law was carried out by the following scientists, as: M. I. Bazhanov, V. I. Borysov, F. G. Burchak, R. V. Veresha, M. Y. Korzhanskyi, P. S. Matyshevskyi, V. O. Navrotskyi, A. O. Pinaev, A. Ya. Svetlov, V. B. Kharchenko, etc.

However, for the most part, in their scientific works, a complex study of the subjective side of criminal offenses with mixed guilt was not carried out, the different mental attitudes of a person to a socially dangerous act (action and inaction) and their consequences were not analyzed, and possible options for combining within one composition of a criminal

offense were not considered intellectual and volitional moments of intentional and negligent forms of guilt.

Similarly, the legislative trends of both domestic and foreign criminal legislation regarding the possible enshrining in the law of the concept of “mixed guilt” were not studied separately.

Paper objective. In connection with the above, the task of this publication is to propose, on a thorough theoretical basis, a holistic approach to clarifying the essence of such concepts as “mixed guilt”, “double guilt”, “complex guilt”, “combined guilt”. According to the authors, each of these concepts has the right to exist. They should not be opposed to each other, because they have the same legal nature and reflect the features of the complicated subjective side of some criminal offenses.

Also, thanks to the use of the integration method of research, analysis of the content of the relevant concepts, the authors seek to prove that “double”, “complex” and “combined guilt” are types of a broader, so to speak, generic concept of “mixed guilt”, as well as to show the features of these criminal legal phenomena and their influence on the qualification of criminal offenses.

Conclusion of the research:

The first: the problem of “mixed guilt” in the theory of criminal law, as well as in the practice of its application, is not new to the relevant field. However, the debate and controversy regarding the definition, the list of components of criminal offenses, which, by the way, is inherent in “mixed guilt” and terminological disagreements in its designation determine the relevance of further research of this legal phenomenon.

The second: all torts in which “mixed guilt” is observed are characterized by such a mental attitude of a person to the committed action or inaction and its consequences, for which both signs of intent and signs of carelessness are simultaneously observed within the same composition of the criminal offense. A detailed analysis of the concept of “mixed guilt”, its types and features of the qualification of criminal offenses in which it occurs, will be continued by the authors in the next article.

Short abstract for an article

Abstract. Questions about the meaning of guilt in criminal law have long been resolved by the legislator, formulated in doctrine and confirmed by practice. The guilt of a person is a mandatory feature of both a criminal offense and the subjective side of its composition. In turn, the absence of guilt excludes the subjective side of the composition of the criminal offense, and therefore the basis of criminal liability specified in part 1 of article 2 of the Criminal Code of Ukraine.

The concept of guilt is defined by the criminal law in article 23 of the Criminal Code, as a person’s mental attitude towards the committed action or inaction provided for by the Criminal Code, expressed in the form of intent or negligence.

The corresponding definitions are contained in articles 24, 25 of the Criminal Code. Therefore, it directly follows from the law that there are only two forms of guilt in criminal

law, which are divided into direct and indirect intent, and into criminally unlawful self-confidence and criminally unlawful negligence.

However, in some criminal offenses there is a specific subjective content, their subjective side is complicated due to the fact that the mental attitude of a person, which at the same time has signs of various forms of guilt, can be traced to individual objective signs of the composition of such acts. In these cases, in theory and in practice, they talk about the presence of so-called “mixed” guilt.

The question of mixed guilt in criminal law is quite controversial, with conflicting approaches to its solution. In this article, the authors analyzed modern views on mixed guilt, its influence on the qualification of the committed act, considered various types of criminal offenses with a complicated subjective side, proposed certain algorithms for their differentiation and correct legal assessment.

Thanks to the conducted research, it was concluded that within the limits of the specific subjective side, inherent in some types of criminal offenses, there are at least three types of mental attitude of a person to the committed act and its consequences, which are expediently denoted by such terms as “double”, “complex” and “combined guilt”. At the same time, they should not be opposed to each other, because they reflect the peculiarities of the subjective side of one or another component of a criminal offense and in themselves are types of the broader concept of “mixed guilt”.

Thus, the article proposes to consider mixed guilt as a generic concept, which denotes a special, heterogeneous mental attitude of a person to the committed act and its consequences within the subjective side of the same composition of the criminal offense.

Key words: the subjective side of the criminal offense, guilt, mixed guilt, double guilt, complex guilt, combined guilt.

Article details:

Received: 17 February 2023

Revised: 10 March 2023

Accepted: 24 March 2023

Рекомендоване цитування: Шевченко Є. В., Зінченко І. О. Змішана вина у кримінальному праві України: її види та вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень (Частина перша). *Економічна теорія та право*. 2023. № 1 (52). С. 87–104. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-87>.

Suggested citation: Shevchenko, Ye. V., & Zinchenko, I. O. (2023). Zmishana vyna u kryminalnomu pravi Ukrainy: yii vydy ta vplyv na kvalifikatsiiu kryminalnykh pravoporushen (Chastyina persha) [Mixed guilt in the criminal law of Ukraine: Its types and impact on the qualification of criminal offenses (Part one)]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1(52), 87–104. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-52-1-87> [in Ukrainian].